

■ УДК 7.078:930.85«652»

Л. С. Азарцева, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ВЛИВ МЕЦЕНАТСТВА ЯК ФОРМИ БЛАГОДІЙНОСТІ НА РОЗВИТОК СТАРОДАВНІХ КУЛЬТУР

Досліджуються генезис і розвиток благодійності в стародавніх культурах, аргументуються зародження й оформлення складових інституту меценатства під впливом економічних і соціально-політичних умов. Аналізується внесок протомеценатів у розвиток стародавніх культур. Акцентується на виникненні писемності, яка зумовила текстову діяльність і створення перших бібліотек. Доводиться, що саме тут уперше почали збирати та зберігати стародавні тексти.

Ключові слова: меценатство, меценат, благодійність, форми благодійності, стародавні культури.

Л. С. Азарцева, кандидат педагогических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ВЛИЯНИЕ МЕЦЕНАТСТВА КАК ФОРМЫ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТИ НА РАЗВИТИЕ ДРЕВНИХ КУЛЬТУР

Исследуются генезис и развитие благотворительности в древних культурах, аргументируются зарождение и оформление составляющих института меценатства под влиянием экономических и социально-политических условий. Анализируется вклад протомеценатов в развитие древних культур. Акцентируется внимание на появлении письменности, которая обусловила текстовую деятельность и создание первых библиотек. Доказывается, что именно здесь впервые начали собирать и хранить древние тексты.

Ключевые слова: меценатство, меценат, благотворительность, формы благотворительности, древние культуры.

L. S. Azartseva, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE INFLUENCE OF PHILANTHROPY AS A FORM OF CHARITY ON THE DEVELOPMENT OF ANCIENT CULTURES

This paper explores the genesis and development of philanthropy in ancient cultures, and discusses the origin and forming of the main components of institute of philanthropy under the influence of economic and social and political conditions. The author shows the influence of philanthropists on the development of ancient cultures. Attention is focused on the emergence of writing that caused text activity as

a new social practice, and the rise of the first libraries. The author proves that it is in the early libraries that ancient texts were originally collected and preserved.

Key words: patronage of art, patron of art, charity, charity forms, ancient culture.

На початку ХХІ ст. проблема осмислення меценатства як форми благодійності у світовій культурі є особливо актуальною. Професійна діяльність у сфері культури та будь-якого стану соціуму — від стабільного до кризового — не є прибутковою. Але люди, котрі творять, і результати їх творчості — це не тільки національне, а й світове культурне надбання. Відмінність між економічною і соціальною ефективністю функціонування національного культурного надбання існує в будь-якій державі. Саме тому в усьому світі його складові (об'єкти, професійна діяльність і люди, котрі створюють культурні цінності) перебувають під спеціальним захистом держави. Однак світова практика минулого і сучасності свідчить, що для збереження і розвитку національної культури державної підтримки недостатньо. Відповідно, в розвинутих країнах у тих чи інших формах існує узаконений інститут недержавної підтримки — меценатство, яке є важливою базою для культурного розвитку.

В останнє десятиліття опубліковано чимало досліджень проблеми благодійності й значно менше — меценатства. У них аналізуються деякі теоретичні й історичні аспекти, переважно регіональні та національні. Проте зазначимо, що саме генеза та розвиток меценатства на початкових етапах існування світової культури залишено за межами уваги дослідників. Найчастіше більшість науковців лише побіжно згадують про Мецената Гая Цільвія — радника імператора Августа — як родоначальника однойменного світового явища. Але причинно-наслідкові зв'язки зародження і розвитку меценатства, зміни пріоритетів інтересу до тих чи інших культурних аспектів у тому чи іншому культурному просторі теж недосліджені, чим зумовлений інтерес до означеної теми.

Мета статті — на основі аналізу основних понять проблеми виявити особливості меценатства порівняно з іншими формами благодійності, визначити та дослідити генезис меценатства та внесок перших благодійників у розвиток стародавньої культури.

Опису й аналізу цього феномену присвячено достатню кількість наукових досліджень, які переважно є історичними. Основна увага концентрується на постатях добродійної діяльності, оцінках масштабів і напрямах їх капіталовкладень у сферу культури. Такими

є праці Пола Стратерна «Медічі. Хрещені батьки Ренесансу» [8]; Жана-Крістіана Птіфіса «Людовик XIV. Слава і випробування» [6]; В.М. Ломова «100 великих меценатів і філантропів» [4] і Ю.Н. Лубченкова «Сто великих аристократів» [5]. Останні належать до жанру енциклопедії і подають біографії найзнаменитіших діячів та покровителів культури — від давнини до сучасності.

Монографія мистецтвознавця Кеннета Хадсона «Впливові музеї» [9] присвячена 37 провідним зібранням, які прийнято називати музейною елітою. Основами кожного з них є колекції видатних меценатів, наприклад, зібрання Франциска I, Марії Медічі, Рішельє, Мазаріні й Людовика XIV для Лувра.

Здіслав Жигульський — молодший, всесвітньо відомий мистецтвознавець (м. Краків), незважаючи на вплив соціокультурних трансформацій у житті суспільства, простежив розвиток художнього колекціонування та художніх музеїв у контексті змін художніх стилів [2].

Активізувалася діяльність українських науковців, котрі досліджували різні аспекти вітчизняної благодійності та меценатства: дефініції «благодійність» і «благодійна діяльність» у їх співвідношенні, взаємозв'язку та взаємозумовленості (О.Ю. Ільченко); цінності й морально-етичні принципи, що регулюють благодійну діяльність (Н.О. Савранська), благодійність в Україні XIX — початку XX ст. (О.М. Донік), окремі регіони та представників відомих родин (А.М. Савочка, О.О. Терентьева, М.Ф. Слабошпицький, П.Г. Біличенко, Н.М. Товстоляк та ін.), як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги (С.В. Пасічниченко); як компонент корпоративної соціальної відповідальності бізнесу (О.Ю. Воробйова) тощо.

Проаналізуємо основні поняття нашої проблеми. Як свідчать енциклопедично-довідкові матеріали (зокрема ресурси інтернету) та наукові дослідження, поняття «благодійництво», «добродійність», «доброчинність», «доброчинна діяльність», «пожертвування» нині використовуються як синоніми. Об'єднуючою парадигмою для них є ідеали православ'я — милосердя, жертвність, співчуття, прагнення допомогти нужденному. Вони — духовно-морально-етичне підґрунтя будь-якої благодійності.

Поняття «благодійність» і «благодійна діяльність» вважають тотожними. Найчастіше вони використовуються в юридично-правовій сфері. У юридичному словнику з посиланням на Статтю 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» благодійництво визначається як добровільне безкорисне пожертвування

фізичних і юридичних осіб у наданні одержувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої допомоги [3].

Щодо благодійної діяльності, то вона є практичним аспектом благодійності. За своїми масштабами зазвичай спрямовується як на допомогу окремим нужденним категоріям населення, так і на поліпшення умов усього громадського життя, вирішення важливих проблем розвитку суспільства та нації загалом.

Благодійність має різні форми прояву, наприклад: милостиня, спонсорство, меценатство, волонтерство, гуманітарна допомога, благодійні фонди та ін. Милостиня — стародавніша форма прояву гуманного ставлення до людини. Це одноразова допомога, яка, радше за все, зумовлена релігійними мотивами. Волонтерство можна визначити як безкорисливий і добровільний рух у вільний від роботи час для надання допомоги нужденним. Головним мотивом волонтерів є почуття громадянського обов'язку і відчуття своєї корисності в суспільстві.

Щодо меценатства, то майже в усіх випадках, що його описують, цей термін визначається як добровільна, безкорислива матеріальна чи організаційна підтримка фізичними особами набувачів благодійної допомоги в галузі культури. Таке визначення має чимало спільного з іншими формами благодійності. У чому відмінність між ними?

З одного боку, вони мають спільні ознаки і, передусім, це — добровільна та безоплатна допомога нужденним. З іншого, — діяльність меценатів має свою специфіку. Найчастіше вона стосується проектів у сфері мистецтва, освіти, науки, спорту. Меценатство відрізняється від благодійності своїми соціальними і культурними цілями. Метою благодійності є забезпечення соціального благополуччя в суспільстві; метою меценатства — сприяння розвитку професійних видів культурної діяльності та збереження їх результатів. Мотиви благодійності пов'язані з співчуттям і милосердям; мотиви меценатства — із соціальною взаємодопомогою та проєкціонізмом.

Якщо звернутися до численних фактів з історії світової культури, то меценат — це той, хто виконував свою суспільну місію. Він підтримував талановитого художника не тому, що той потребував матеріальної підтримки, а тому, що був Митцем. Тобто Лоренцо «Чудовий», Богдан Ханенко, Іван і Павло Харитоненки, Савва Мамонтов надавали кошти не стільки на підтримку конкретної людини, скільки для того, щоб вона змогла реалізувати свій творчий потенціал для розвитку культури конкретного міста, регіону чи

держави загалом. Тому меценатство можна розглядати як спосіб збереження, підтримки та примноження цінностей регіональної, вітчизняної або світової культури. Його практичним аспектом є меценатська діяльність, яка базується на принципах добровільності та безкорисності.

Спонсорство — матеріальна допомога фізичними та юридичними особами організацій, діячів культури, різних заходів та ініціатив з метою підтримки позитивної громадської репутації і популяризації своїх імені, фірми, торгової марки та ін. Тобто спонсорство, на відміну від меценатства — не безоплатна допомога, це — договір з компанією на взаємовигідних умовах, де одна сторона — одержувач — знаходить кошти на свої потреби, а друга — спонсор — просуває свій бренд завдяки проведеним під його патронатом благодійним акціям. З точки зору маркетингу, це гарне є ефективним вкладенням коштів. Однак спонсорська допомога зобов'язує її одержувача до активної участі в рекламуванні цієї компанії.

Таким чином, якщо благодійник допомагає людині подолати бідність, спонсор підтримує художника, замовляючи йому картину зі своїм логотипом, то меценат вкладає кошти для розвитку творчого потенціалу людини та збереження національного культурного надбання.

Передумови благодійної діяльності можна виявити в первісній культурі, а саме в первісному колективізмі, де формувалися норми взаємної допомоги, без яких в екстремальних умовах вижити було неможливо.

Саме ідею милосердя та співчуття сформулювали Григорій Богослов, Іоан Златоуст і Августин Блаженний, котрі закликали не зневажати скорботного брата. З усіх заповідей першою й найважливішою Г. Богослов уважав любов до бідних, страждених та знедолених: «Ніщо так не потрібно Богу, як милосердя, жалість і співчуття, оскільки ці якості властиві Йому Самому» [1].

Історія меценатства у світовій культурі формально починається від радника імператора Августа — Мецената Гая Цільвія (між 74 і 68 р. до н. е.) в стародавньому Римі. Його внесок у розвиток римської культури достатньо не досліджений ні римськими, ні сучасними істориками. Відомо тільки, що Меценат був Вершником, не обіймав жодних посад при дворі, був поетом, прозаїком, громадським діячем і заступником мистецтва. Він протегував найкращим поетам свого часу — Горацію, Вергілію, Проперцію. Через сто років після смерті Мецената класик римської епіграми Марціал використав це ім'я в номінальному сенсі: «Були б Меценати, Флакк,

Маронів не бракуватиме» («Були б покровителі поезії, поетів не доліку не бракуватиме»).

З того часу ім'я Мецената стало прозивним і ввійшло в історію, міцно вкоренилося в колективній свідомості людства як дефініція на позначення людини, що протегує діячам мистецтва та сприяє розвиткові культури загалом.

Але аналіз стародавніх культур надає підставу перенести точку відліку на кілька тисячоліть тому в часи стародавнього Близького та Далекого Сходу. Саме тут уперше відбувся перехід від «варварства» до цивілізації, що означало формування нового типу свідомості та виникнення культури принципово нового типу. Поява писемності спричинила текстову діяльність, яка була пов'язана з новими видами суспільної практики: управлінням, обліком, плануванням, навчанням тощо. Це зумовило створення перших бібліотек, де зберігалися і передавалися від покоління до покоління знання про світ, які зафіксовані на глиняних табличках, папірусних сувоях, навощених дощечках, шовку або бамбукових «згортках».

Перша систематизована бібліотека в історії людства стала результатом цілеспрямованої збиральницької діяльності першого і єдиного ассирійського царя Ашшурбанапала, котрий знав клинопис. Близько 30 тис. релігійних, магічних, астрономічних, історичних, медичних, біологічних, математичних, літературних та інших текстів містять перші уявлення про світ стародавніх жителів Дворіччя.

Бібліотеки в Стародавньому Єгипті вважали осередком мудрості й існували при палацах фараонів, храмах і «будинках життя». Каталоги різних творів були викарбувані на стінах книгосховищ. Над входом до найвідомішої з бібліотек при храмі Рамесеум, який побудував Рамзес II (1279–1213 рр. до н. е.), існував напис — «Аптека для душі». Саме цей фараон був власником 20 тис. папірусів.

Спеціальні чиновники при дворах китайських правителів понад 3 тис. років тому збирали і зберігали літературні тексти й архіви. З винаходом паперу в Піднебесній та зародженням техніки штучного друку (близько 220 р.) виготовлення книг стало значно дешевшим. Бібліотеки почали створювати при буддійських і даоських монастирях. Уже в IX ст. в Китаї почали використовували ксилографію — ранішу техніку друкарства в історії людства.

Ця тенденція характерна для всіх стародавніх культур. Суперництво між царями і прагнення перевершити один одного

часто сприяли відкриттям, які впливали на розвиток світової культури. Наприклад, Евмен II (бл. 221 — бл. 158 до н. е.) став засновником Пергамської бібліотеки, яка за розмірами фонду поступалася тільки Олександрійській. У результаті суперництва між бібліотеками винайдено пергамент — основний носій писемності середньовічної культури.

Перші колекції картин виникли в Стародавній Греції. Пінаки (картини на дерев'яних, теракотових, мармурових або бронзових дощечках) були сакральними і загальним надбанням громадян. Вони зберігалися в спеціальних сховищах — пінакотеках. Цілеспрямоване колекціонування зародилося в епоху еллінізму (323–30 рр. до н. е.), коли розширилися культурні горизонти грецького світу. Традиційний колективізм почав поступатися місцем індивідуалізму. В усіх сферах культури центром уваги був не колектив громадян, а окрема людина зі своїм внутрішнім світом. Єгипет зі столицею в Олександрії перебував під владою Птолемеїв, Пергамське царство — Атталідів, а в Сирії із центром в Антиохії запанували Селевкіді. Нові монархи потребували підтвердження легітимності своєї влади і прагнули створити видимість її спадкоємності. Тому вони конкурували один з одним за культурне лідерство в елліністичному світі.

У цьому історичному контексті почала формуватися особистість колекціонера. Сполучною ланкою між грецькими поселенцями та їх історичною батьківщиною в Єгипті стали Мусейон і бібліотека в Олександрії, засновані Птолемеєм I Сотером (305–283 рр. до н. е.). Вони були символами грецької культури і спадкоємності влади правлячої династії. При Птолемеї III Мусейон набув найбільшої слави. Невипадково цареві дали ще один титул Мусікотатоса — «Шанувальника витончених мистецтв».

Атталіди (282–133 до н. е.) — династія правителів Пергаму — теж прагнули встановити зв'язок з грецьким світом за допомогою мусейону і бібліотеки, які поступалися олександрійським за своєю значущістю та суспільним резонансом. Однак ці правителі збирали твори не тільки майстрів класичної епохи, як Птолемеї, а й архаїчного періоду, тобто формували зібрання грецького мистецтва в усій його повноті та різноманітті.

Таким чином, завдяки Птолемеям і Атталідам меценатство збагатилося новим напрямом: в елліністичній Греції розпочався процес приватного колекціонування. Але слід зважати на те, що культурна діяльність цих панівних осіб була складовою державної політики і не мала суто індивідуальної мотивації, яка є визначальною

для сучасного мецената. Тому називати елліністичних монархів меценатами можна із застереженням.

Пріоритет у створенні інституту приватного колекціонування, радше за все, належить Стародавньому Риму. Під впливом грецької культури римляни почали цікавитися творами мистецтва. Кардинальні зміни в системі давньоримських цінностей відбулися, на думку античних істориків, після 212 р. до н. е., коли було завойовано та розграбовано знамените своїми художніми скарбами м. Сіракузи. Статуї і картини, які прикрашали місто, Марк Клавдій Марцелл відправив у Рим. Плутарх писав, що до цього часу Рим не мав і не знав нічого красивого. Немало художніх трофеїв потрапила до палаців і вілл, що свідчило про початок процесу формування приватного колекціонування.

З його розвитком складався мистецький ринок. У I ст. до н. е. аукціони та виставки творів мистецтва, де з ними можна було заздалегідь ознайомитися, широко практикувалися в римському суспільстві. Нерідко з публічних торгів продавалися цілі зібрання. Така доля спіткала, наприклад, прославлені колекції Помпея Великого після розгрому його військ Юлієм Цезарем.

При Октавіані Августі (63 р. до н. е. — 14 р. н. е.) змінився пріоритет від приватного колекціонування до вкладання коштів у розвиток міської культури. Статус першого імператора Риму зобов'язував Октавіана надати місту гідний вигляд столиці імперії. За його ініціативою в Римі споруджені імператорський палац і форум, сонячні годинники, вівтар Мира Августа, мавзолей на Марсовому полі та ін. [4]. Мережею доріг були вкриті не тільки Італія, але й римські провінції. Будівництво нових міст, храмів, бібліотек, будинків зібрань, шкіл, акведуків сприяло поширенню римської культури на всій території стародавнього світу. Таким чином, твори мистецтва, які прославляли велич Риму, ставали невід'ємною складовою архітектурного обличчя будь-якої великої споруди.

Отже, виникнення меценатства зумовлене формуванням нового типу свідомості та новими видами суспільної практики на стародавньому Сході. Зародження писемності надало можливість зафіксувати знання про світ і спричинило розвиток ініціативи панівних осіб у збиранні, переписуванні рукописів і створенню перших бібліотек.

В епоху стародавніх культур, і, особливо в античний період, під впливом політичних, економічних та соціальних умов поступово зароджувалися й оформлялися основні складові меценатства:

приватне колекціонування, художній ринок і, мабуть, найважливіше — формувалася особистість колекціонера та мецената.

Таким чином, саме стародавню культуру можна вважати початковим етапом у становленні інституту меценатства, а лідерів стародавніх держав — прототипами благодійників.

Перспективними напрямками подальших досліджень може бути вивчення різних аспектів меценатства у світовій культурі: як фактора впливу на розвиток світової, національних, вітчизняної художніх культур, окремих регіонів України, її сучасного культурного простору та динаміки.

Список використаних джерел

1. Єпископ Іларіон (Алфеев). Жизнь и учение св. Григория Богослова [Электронный ресурс] / Єпископ Іларіон (Алфеев). — Режим доступу: <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/09i/ilarion/teaching/20.html>. — Загл. с екрана.
2. Жигульский З. Музеи мира. Введение в музееведение / З. Жигульский. — М. : Наука, 1989. — 385 с.
3. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» із змінами, внесеними згідно із Законом № 3236-VI від 19.04.2011). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_blagodijnistvo_ta_blagodijni_organizatsiyi/statja-1.htm. — Назва з екрана.
4. Ломов В. М. 100 великих меценатов и филантропов / В. М. Ломов. — М. : Вече, 2013. — 416 с. — Сер.: 100 великих.
5. Лубченков Ю. Н. Сто великих аристократов / Ю. Н. Лубченков. — М. : Вече, 2013. — 432 с. — Сер.: 100 великих.
6. Птифис Ж.-К. Людовик XIV. Слава и испытания / Жан-Кристиан Птифис ; пер. И. Эгипти. — СПб. — М. : ЕВРАЗИЯ, 2008. — 384 с. — Сер.: Истор. 6-ка.
7. Савранська Н. О. Етико-філософський аналіз благодійності / Н. О. Савранська : автореф. дис. ... канд. філос. наук. — Київ, 2008. — 19 с.
8. Стратерн П. Медичі. Крестные отцы Ренессанса / Пол Стратерн. — М. : АСТ, Астрель, 2010. — 512 с.
9. Хадсон К. Влиятельные музеи / Кеннет Хадсон ; пер. с англ. Л. Мотылев. — Новосибирск : Сибирский хронограф, 2001. — 194 с.

References

1. Epyskop Ylarion (Alfeev). Zhyzn i uchenie sv. Hryhoriia Bohoslova). — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/09i/ilarion/teaching/20.html>. — Zahl. s ekrana.
2. Zhyhulskii Z. Muzei mira. Vvedenie v muzееvedenie / Z. Zhyhulskii. — M. : Nauka, 1989. — 385 s.

3. Zakon Ukrainy «Pro blahodiinytstvo ta blahodiini orhanizatsii» iz zminamy, vneseny my zhidno iz Zakonom N 3236-VI vid 19.04.2011). — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://kodeksy.com.ua/pro_blagodijnitstvo_ta_blagodijni_organizatsiyi/statja-1.htm. — Nazva z ekrana.
4. Lomov V.M. 100 velikikh metsenatov i filantropov / V.M. Lomov. — Ser.: 100 velykykh. — M. : Veche, 2013. — 416 s.
5. Lubchenkov U.N. Sto velikikh aristokratov / YU. N. Lubchenkov. — Ser.: 100 velikikh. — M. : Veche, 2013. — 432 s.
6. Ptifis Zh.-K. Liudovik XIV. Slava i ispytaniia / Zhan-Kristian Ptifis. — Ser.: Istor. b-ka / er. Y. Ehypty. — SPb. — M.: EVRAZYIA, 2008. — 384 s.
7. Savranska N.O. Etyko-filosofskyi analiz blahodiinosti / N.O. Savranska : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk. — Kyiv, 2008. — 19 s.
8. Stratern P. Medichi. Krestnye ottsy Renessansa / Pol Stratern. — M. : AST, Astrel, 2010. — 512 s.
9. Khadson K. Vliiatelnye muzei / Kennet Khadson ; per. s anhl. L. Motylev. — Novosibirsk : Sibirskii khronohraf, 2001. — 194 s.

■ UDC 7.078:930.85«652»

Azartseva L. S., Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

larisa.azartseva@yandex.ua

THE INFLUENCE OF PHILANTHROPY AS A FORM OF CHARITY ON THE DEVELOPMENT OF ANCIENT CULTURES

The aim of this paper is to identify the characteristics of philanthropy compared with other forms of charity as well as to study the genesis of this phenomenon and the first philanthropic contributions to the development of ancient culture.

Research methodology. Nine major publications on the subject (survey reports, monographs, encyclopedic books and scientific works) have been reviewed. Ethical and philosophical analysis of Philanthropy have been made, the development of art collecting has been studied and the facts of life of famous culture patrons from antiquity to the present day have been cited.

Results. It has been found that philanthropy originated not in ancient Rome but in the East. Its appearance was stipulated by new kinds of social practice, the formation of a new type of consciousness and the origin of a fundamentally new type of culture. The emergence of writing led to text activities and resulted in the development of manuscript collecting and transcribing and the rise of the first libraries. The main components of philanthropy gradually emerged and were formed in the era of ancient cultures, especially in the Antiquity, under the influence of political, economic and social conditions: private collections, art market and collector's personality was formed.

Novelty. A detailed analysis of the genesis and development of this phenomenon in ancient culture.

The practical significance of historical studies in cultural philanthropy. Scientists interested in the history of philanthropy can find the material contained in this article useful for new historical and cultural studies of philanthropists' contribution to the world culture.

Key words: patronage of art, patron of art, philanthropy, philanthropist, charity, charity forms, ancient culture.

Надійшла до редколегії 19.01.2015 р.